

**ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ**

МЕЛЬНИЧУК Лариса Михайлівна

УДК 351:[316.4:351.1] (477)

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

25.00.02 – механізми державного управління

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з державного управління

КИЇВ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній академії державного управління при Президентові України.

Науковий консультант – доктор наук з державного управління, професор **КРАВЧЕНКО Мілена В'ячеславівна**, Національна академія державного управління при Президентові України, професор кафедри соціальної і гуманітарної політики

Офіційні опоненти: доктор наук з державного управління, професор **ЛУКІНА Тетяна Олександрівна**, Національний університет біоресурсів і природокористування України, професор кафедри публічного управління та менеджменту інноваційної діяльності;

доктор наук з державного управління, доцент **ДМИТРЕНКО Геннадій Васильович**, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України Міністерства соціальної політики України, професор кафедри публічного управління та адміністрування;

доктор наук з державного управління, доцент **ДЕГТЯР Олег Андрійович**, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, доцент кафедри менеджменту і адміністрування.

Захист відбудеться *4 квітня 2019 року о 12.00 годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.891.02 Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України Міністерства соціальної політики України за адресою: 03038, м. Київ, вул. Нововокзальна, 17.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України за адресою: 03038, м. Київ, вул. Нововокзальна, 17.

Автореферат розісланий *28 лютого 2019 року*.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Я. В. Мельник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Перетворення України на соціальну державу з розвиненою демократичною системою і соціально орієнтованою ринковою економікою, активним та впливовим громадянським суспільством зумовлює необхідність забезпечення високого рівня соціального розвитку й економічного зростання, утвердження європейських стандартів життя населення. При цьому, в сучасних умовах суспільного розвитку дедалі більшої гостроти набувають проблеми регіональних диспропорцій, низьких показників рівня та якості життя, нерівності у доступі до ресурсів, поширення різноманітних соціальних дисбалансів і соціального виключення в регіонах України. Нерівномірність регіонального розвитку соціальної сфери ще більше посилюється внаслідок впливу як світових процесів глобалізації, так і воєнних дій на сході країни. Відповідно, постає необхідність переосмислення шляхів забезпечення соціального розвитку регіонів, посилення та концентрації уваги владних структур на його збалансованості та поліпшенні якісних характеристик, гарантуванні соціальної безпеки людини, підвищенні рівня її життя, мінімізації соціальних ризиків тощо.

Проведення досліджень, зорієнтованих на розроблення адекватного сучасним умовам наукового підґрунтя для формування ефективної системи державного управління соціальним розвитком регіонів, набуло актуальності та стратегічної значущості у контексті пріоритетних завдань Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», в якій задекларовано намір держави та прагнення суспільства модернізувати систему державного управління та привести усі її складові у відповідність з міжнародно-правовими стандартами. Поглиблене вивчення окресленої проблематики актуалізується й відсутністю комплексного теоретико-методологічного дослідження закономірностей державно-управлінського впливу на соціальну реальність регіонального рівня.

Водночас теоретико-методологічною основою дослідження державного управління соціальним розвитком регіонів безперечно є наукові доробки провідних учених, таких як В. Авер'янов, В. Бакуменко, М. Білинська, О. Валевський, К. Ващенко, Р. Войтович, П. Ворона, В. Голубь, Н. Діденко, Г. Дмитренко, В. Князев, М. Лахижа, Т. Лукіна, А. Мельник, П. Надолішній, Н. Нижник, Л. Новак-Каляєва, А. Попок, А. Рачинський, В. Рижих, І. Розпутенко, В. Трощинський та інші, які істотно збагатили теорію державного управління шляхом виявлення законів, закономірностей, принципів, тенденцій та розробки на їх основі підходів, моделей, методів і технологій здійснення державно-управлінської діяльності.

У межах дослідження питань державного управління соціальним і гуманітарним розвитком проблематика державно-управлінського впливу на соціальні процеси регіональних систем розглядається у роботах Н. Балтачєєвої, О. Бобровської, В. Бульби, О. Вольської, І. Гасюка, О. Дегтяра, К. Дубич, О. Євсєєвої, М. Кравченко, В. Куценко, Е. Лібанової, Л. Лутай, Я. Мельник, О. Макарової, О. Новікової, В. Омельчука, О. Петроє, У. Садової, В. Скуратівського, П. Ситніка, В. Трощинського, В. Удовиченка, В. Федоренка,

А. Черкасова, П. Шевчука, Н. Ярош й інших науковців.

Соціальні аспекти різною мірою розглядаються у дослідженнях регіонального розвитку, державної регіональної політики, передусім, А. Балашова, Т. Безверхнюк, О. Берданової, В. Вакуленка, З. Варналія, Г. Возняк, В. Воротіна, І. Дегтярьової, М. Долішнього, М. Іжі, В. Керецмана, В. Куйбіди, В. Мамонової, В. Нудельмана, М. Орлатого, С. Романюка, С. Серьогіна, В. Толкованова, О. Топчієва.

Водночас у галузі науки державного управління безпосередньо проблематика державно-управлінського впливу на соціальні процеси регіональних систем представлена переважно дослідженнями питань державного регулювання соціальної сфери та забезпечення соціальної безпеки на регіональному рівні (С. Зінченко), діагностики соціального розвитку регіонів як механізму державного управління (І. Ніколіна), структурування процесу формування державної соціальної політики в регіоні (М. Аровіна), ключових аспектів управління соціальним розвитком територіальних громад різних населених пунктів (Н. Копилова, Т. Мехедова, Р. Приходько, І. Шумік), реалізації соціальних прав громадян органами місцевого самоврядування (С. Гулевська). Однак здебільшого – це дослідження окремих напрямів та проблем соціальної політики на регіональному рівні.

Грунтовний аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що, незважаючи на значний науковий інтерес дослідників до вивчення різних аспектів соціальних змін, проблеми державного управління соціальним розвитком регіонів у вітчизняній науковій літературі розкриваються фрагментарно. На сьогодні відсутнє цілісне комплексне дослідження, в якому крізь призму вітчизняної державно-управлінської науки було б систематизовано сутнісні характеристики державного управління соціальним розвитком регіонів та його складових. Крім того, з огляду на глибинні зміни в українському суспільстві, питання розроблення, науково-теоретичного дослідження та практичного здійснення державно-управлінського впливу на соціальну реальність регіонального рівня набувають особливого значення та актуальності. У контексті вищевикладеного і обґрунтовується вибір автором теми дисертації, виділення її в окремий напрям наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі соціальної і гуманітарної політики Національної академії державного управління при Президентіві України в межах комплексного наукового проекту «Державне управління та місцеве самоврядування» (ДР № 0199U002827) за темами науково-дослідних робіт (НДР): «Європейські стандарти соціогуманітарного розвитку: сутність та можливості застосування в Україні» (ДР № 0114U002854), «Формування національного соціогуманітарного простору як складова євроінтеграційної стратегії України» (ДР № 0115U004073), «Аналіз соціогуманітарної політики у контексті інтеграції та консолідації українського суспільства» (ДР №0117U002860), «Публічна політика щодо формування української ідентичності в умовах сучасних викликів» (ДР № 0118U000634). Роль автора у виконанні зазначених науково-дослідних робіт полягала у визначенні та

теоретичному обґрунтуванні змісту, сутності, механізмів державного управління соціальним розвитком регіонів; окресленні пріоритетів удосконалення державної політики соціального розвитку регіонів, спрямованої на посилення соціоінтеграційного та консолідаційного потенціалу суспільства і його територіальних утворень; дослідженні відповідного зарубіжного досвіду й аналізі можливостей його застосування в Україні, розробці на цій основі вітчизняної моделі державної політики соціального розвитку регіонів.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування концептуальних засад і напрямів модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів в умовах децентралізації та розробка рекомендацій щодо їх практичного впровадження в Україні.

Досягнення мети забезпечувалося послідовним вирішенням таких взаємопов'язаних завдань теоретичного, методологічного та практичного характеру:

- обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження проблеми державного управління соціальним розвитком регіонів в умовах децентралізації влади, розвинути його понятійно-категорійний апарат;
- зафіксувати основні тенденції територіальної динаміки соціальних процесів та проаналізувати чинники формування регіональних диспропорцій соціального розвитку;
- окреслити періодизацію становлення засад державно-управлінської діяльності у соціогуманітарній сфері регіонального рівня з урахуванням тенденцій децентралізації влади;
- виявити основні проблеми вітчизняної системи державного управління соціальним розвитком регіонів, її нормативно-правового, інституційного, фінансового та організаційного механізмів в умовах децентралізації влади;
- визначити та охарактеризувати державно-управлінські важелі забезпечення вирівнювання соціального розвитку регіонів України, враховуючи сутнісні ознаки децентралізації влади;
- з'ясувати можливості використання у вітчизняній державно-управлінській практиці зарубіжного досвіду державного управління соціальним розвитком регіонів;
- теоретично обґрунтувати нову модель державної політики соціального розвитку регіонів з урахуванням ключових засад децентралізації влади;
- розробити концептуальні положення модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів України в умовах децентралізації влади;
- визначити напрями модернізаційних змін державного управління соціальним розвитком регіонів у контексті реформи децентралізації влади та на основі цього сформулювати рекомендації щодо їх практичного впровадження в Україні.

Об'єкт дослідження – державне управління соціальним розвитком регіонів.

Предмет дослідження – модернізація державного управління соціальним розвитком регіонів України в умовах децентралізації.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є класичні та сучасні теорії, концепції, дослідження соціального та регіонального розвитку, сучасні наукові здобутки теорії державного управління. Для досягнення поставленої мети в процесі дисертаційного дослідження використовувалися загальнонаукові і спеціальні наукові методи, зокрема:

– теоретичного узагальнення та систематизації – для вивчення теоретичних основ дослідження, розкриття змісту ключових понять, ідентифікації сутнісних характеристик та елементного складу державного управління соціальним розвитком регіонів;

– статистичного аналізу – для дослідження процесів соціальних змін у регіональному вимірі, тенденцій територіальної динаміки соціальних процесів та державно-управлінської діяльності у соціогуманітарній сфері;

– історичний і логічний – з використанням яких розглянуто еволюцію концепцій та моделей регіонального розвитку; теорій добробуту, взаємозв'язку і взаємозалежності особистого та суспільного інтересів, етапів становлення засад державно-управлінської діяльності у соціогуманітарній сфері регіонального рівня;

– аналізу та синтезу – для вивчення основних проблем вітчизняної системи державного управління соціальним розвитком регіонів, її правового, інституційного та фінансового забезпечення, здійснення оцінки системи інструментів державно-управлінської діяльності та важелів, способів впливу на процеси соціальних змін регіонального рівня;

– порівняльного аналізу та екстраполяції – з метою зіставлення досвіду забезпечення соціального розвитку регіонів різних європейських країн та інтеграційних об'єднань, оцінки можливостей його впровадження у вітчизняну державно-управлінську практику;

– синтезу та моделювання – для побудови вітчизняної моделі державної політики соціального розвитку регіонів, концептуальних засад, напрямів та механізмів модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів.

Використовувався також графічний метод – для наочного відображення розглянутих явищ та схематичного представлення результатів дослідження.

Емпіричною основою дослідження слугують інформаційні матеріали науково-дослідних організацій (Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Інституту економіки і прогнозування НАН України, Інституту соціології НАН України, Інституту регіональних досліджень НАН України), центральних органів виконавчої влади (Міністерства соціальної політики України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Міністерства фінансів України), статистичні дані Державної служби статистики України та Статистичної служби Європейського Союзу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розв'язанні наукової проблеми в галузі державного управління щодо теоретико-методологічного обґрунтування концептуальних положень та пріоритетних напрямів модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів в умовах

децентралізації. Зокрема, у дисертації:

вперше:

– розроблено концептуальні засади модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів в умовах децентралізації через визначення мети (побудова сучасної та ефективної системи державно-управлінської діяльності), взаємопов'язаних цілей (реформування державної соціальної політики, активізація державної політики регіонального розвитку, посилення інтеграції між сферами політики держави), базових принципів (децентралізація, інтеграція, належне врядування), ключових пріоритетів (удосконалення процесу формування та реалізації державної політики соціального розвитку регіонів; створення цілісної системи планування, моніторингу та оцінки результатів упровадження державно-управлінської діяльності; посилення інституційних основ державного управління соціальним розвитком регіонів; запровадження інтегрованих підходів у систему організації надання послуг; підвищення ефективності використання фінансових ресурсів), обґрунтовано шляхи їх досягнення та механізми забезпечення (нормативно-правовий, організаційний, ресурсний);

– визначено напрями впливу процесів децентралізації на системну перебудову державного управління соціальним розвитком регіонів: інституційний (реформування інституційної складової, формування багаторівневого управління); функціональний (визначення та розмежування функцій усіх суб'єктів управління, збалансування їх повноважень та відповідальності); інфраструктурний (модернізація мережі об'єктів соціального призначення, формування багаторівневої системи послуг); фінансовий (удосконалення фінансових інструментів реалізації завдань із забезпечення соціального розвитку територій), а також завдання та механізми їх практичного втілення;

– запропоновано модель державної політики соціального розвитку як системного механізму державного управління та орієнтиру у процесі його модернізаційних перетворень, яку визначено на основі розкриття сутності, складових, концептуальних засад (цінностей, принципів, напрямів), механізму функціонального і територіально спрямованого впливу на соціальні процеси у регіональному вимірі;

– сформовано бачення сукупності державно-управлінських важелів соціального вирівнювання розвитку регіонів, структурованих відповідно до ключових елементів механізму забезпечення рівного доступу громадян до соціальних прав незалежно від місця їх проживання, а саме: реалізації рівності (правові гарантії, соціальні стандарти та нормативи, система соціогуманітарних послуг), охорони рівності (заборона дискримінації, державний нагляд та контроль, моніторинг якості послуг), захисту рівності (встановлення відповідальності, інституційні гарантії захисту);

– сформульовано дефініції понять: «державне управління соціальним розвитком регіонів» (вид діяльності держави, що являє собою вироблення та реалізацію державної політики, спрямованої на створення чи розширення можливостей регіональних систем для забезпечення соціальних прав громадян,

виявлення та розв'язання проблем, які перешкоджають досягненню соціального благополуччя населення незалежно від території його проживання), «механізми державного управління соціальним розвитком регіонів» (складова системи державного управління, що впливає на фактори розширення можливостей регіонів для задоволення соціальних потреб та інтересів населення певної території, яка ґрунтується на використанні низки методів (способів, прийомів, інструментів) управління та сукупності необхідних ресурсів для досягнення цілей політики соціального розвитку регіонів), «модернізація державного управління соціальним розвитком регіонів» (постійний процес перетворень та впровадження інновацій у систему державного управління соціальним розвитком регіонів, які здійснюються у відповідь на нові виклики сучасності та результатом яких є перехід до нової якості державно-управлінської діяльності);

удосконалено:

– визначення поняття «соціальний розвиток регіонів» (процес створення та/чи розширення можливостей регіональної системи для задоволення соціальних потреб та інтересів громадян з метою досягнення соціального благополуччя населення певної території), його ключових компонентів шляхом розкриття їх елементного складу, сутності і специфіки у контексті концепції соціального згуртування, заснованої на доступі до соціальних прав населення та спільній відповідальності усіх суб'єктів соціальної сфери;

– методологію дослідження державної політики соціального розвитку регіонів шляхом аналізу її сутнісних характеристик з позиції інтегрованого підходу, що полягає у поєднанні функціонального та територіально спрямованого впливу на соціальні процеси регіонального рівня;

– сукупність критеріїв запровадження інтегрованого підходу у здійсненні політики соціального розвитку регіонів шляхом визначення чинників забезпечення інтеграції соціальної та регіональної політики держави, до яких зараховано, передусім, єдність системи цінностей і принципів, що лежать в основі формування та реалізації політики, її нормативно-правового забезпечення та стратегічного планування; поєднання фінансових ресурсів різних сфер політики та суб'єктів соціального розвитку; взаємодоповнюваність важелів і засобів державно-управлінського впливу на соціальні процеси регіонального рівня;

набули подальшого розвитку:

– теоретико-методологічні засади дослідження доктрини соціального згуртування як принципу, мети та засобу державної політики, орієнтованої на забезпечення рівного доступу населення до соціальних прав незалежно від місця проживання, визначення її сутності, характерних ознак та основних стратегічних підходів до застосування у формуванні й реалізації державної соціальної політики з метою забезпечення соціального розвитку регіонів країни;

– визначення основних тенденцій територіальної динаміки соціальних процесів і чинників формування регіональних диспропорцій соціального розвитку, доведено необхідність посилення регіональної складової соціальної політики, активізації самих регіонів у вирішенні соціальних проблем,

підвищення ефективності державно-управлінських механізмів соціального вирівнювання регіонального розвитку;

– систематизація етапів становлення основних засад державної політики соціального розвитку регіонів, що, на відміну від наявних підходів, здійснена крізь призму особливостей державно-управлінського впливу на соціальні процеси регіонального рівня, процесів регіоналізації соціальної політики, підвищення рівня соціальної спрямованості та координаційного потенціалу політики регіонального розвитку;

– конкретизація проблемного поля державного управління соціальним розвитком регіонів, його нормативно-правового, інституційного, фінансового забезпечення та інструментального наповнення з урахуванням визначеної автором сукупності вимог запровадження інтегрованого підходу у здійсненні політики соціального розвитку регіонів;

– підходи до визначення територіально спрямованого характеру державної соціальної політики, в результаті чого розширено перелік детермінант, що надаватимуть їй регіонального виміру, зокрема доповнено такими: цільова орієнтація на забезпечення гарантій рівності соціальних прав громадян незалежно від території їх проживання; узгодженість системи стратегічного планування з пріоритетами регіонального розвитку; функціонування багаторівневої мережі об'єктів соціогуманітарного призначення; поєднання фінансової підтримки населення з підтримкою соціального розвитку територій; цілісність системи важелів забезпечення принципу рівності соціальних прав за територіальною ознакою;

– систематизація моделей, стратегій, інструментарію політики забезпечення соціального розвитку регіонів європейських країн та їх об'єднань, за результатами якої напрацьовано рекомендації щодо використання зарубіжного досвіду у вітчизняній державно-управлінській практиці вирішення соціальних проблем та подолання міжрегіональних диспропорцій, які полягають, зокрема, у формуванні інтеграційних зв'язків між соціальною та регіональною політикою держави, що посилюватиме успішність та ефективність кожної з них і сприятиме виникненню синергетичного ефекту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні теоретичні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи позитивно впливатимуть на подальший розвиток теорії та практики державного управління соціальною сферою, слугуватимуть теоретичною основою формування й реалізації соціальної політики на різних управлінських рівнях та можуть використовуватися у процесі удосконалення, підготовки та експертизи нормативно-правових актів з питань соціального розвитку регіонів, вироблення програмних документів усіх управлінських рівнів щодо забезпечення соціальних потреб громадян, а також при розробці навчальних програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у діяльності:

– Комітету Верховної Ради України у справах ветеранів та осіб з інвалідністю у процесі опрацювання й обговорення змін і доповнень до

проектів законів України, які перебувають на розгляді Комітету, в частині визначення правових засад державної політики, встановлення гарантій соціального захисту вразливих верств населення (у тому числі осіб з інвалідністю та громадян похилого віку), законодавчого закріплення принципу рівності соціальних прав громадян незалежно від території проживання (довідка від 13.12.2018 № 04-35/15-1076 (262275));

– Міністерства соціальної політики України у процесі удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту уразливих категорій дітей, створення системи надання послуг в умовах децентралізації, підготовки проектів відповідних нормативно-правових актів (довідка від 26.02.2016 № 2757/0/14-16/56);

– Департаменту статистики населення та регіональної статистики Державної служби статистики України при підготовці проекту Програми розвитку державної статистики до 2022 року, зокрема п. 27 «Гармонізація показників регіональної статистики України із показниками регіональної статистики Євростату» (довідка від 01.11.2018 № 15.5-11/147-18);

– Департаменту економічного розвитку Дніпропетровської обласної адміністрації у процесі надання методичної підтримки територіальним громадам області у вирішенні соціальних проблем (довідка від 08.10.2018 № 1201/1/0/31-18);

– Департаменту економіки та міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації у ході реалізації завдань стратегічних і програмних документів з питань економічного і соціального розвитку області (довідка від 26.10.2018 № 05-26/4350);

– Львівської обласної ради у процесі діяльності профільних комісій, розгляду на сесії ради Комплексної програми соціальної підтримки окремих категорій громадян Львівської області на 2018-2020 роки, Стратегії розвитку гірських територій Львівської області на 2018-2022 роки (довідка від 24.10.2018 № 02-вих-1151);

– Департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації при розробленні та реалізації Програми соціально-економічного та культурного розвитку Львівської області на 2018 рік (довідка від 22.10.2018 № 1968-1-51);

– Лозівської районної ради Харківської області у ході реалізації завдань стратегічних і програмних документів з питань забезпечення соціального захисту населення, підготовці та проведенні комунікативних заходів, організації діяльності громадської ради (довідка від 16.10.2018 № 511/01-36);

– Національної академії державного управління при Президентові України у навчальній та науково-дослідній роботі, зокрема викладанні навчальних тем «Соціальна політика», «Соціальний захист», «Напрями, механізми та інструменти модернізації публічної політики у сфері соціального захисту населення в Україні», підготовці наукової доповіді «Соціогуманітарні чинники інтеграції та консолідації українського суспільства» (акт про впровадження від 23.10.2018);

– Міжнародної організації «Партнерство «Кожній дитині» спільно з компанією Oxford Policy Management (UK) у межах реалізації проекту «Розробка концепції та функціонально-структурної моделі інтегрованої системи соціального захисту в Україні в контексті реформи децентралізації влади» (довідка від 09.11.2018 № 11/109); у процесі аналізу функціонування наявних в об'єднаних територіальних громадах структур управління соціальною сферою, прийнятих стратегічних документів, що визначають завдання та заходи щодо соціальної підтримки уразливих верств населення, їх фінансового забезпечення, підготовки методичних рекомендацій органам місцевого самоврядування стосовно передачі до об'єднаних територіальних громад повноважень з питань забезпечення соціального захисту населення, дотримання прав дітей, формування відповідної організаційної структури системи соціального захисту населення (довідка від 09.11.2018 № 11/108).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, що містить ідеї, результати, висновки, розробки, отримані автором особисто. Внесок дисертанта у наукових працях, опублікованих у співавторстві, наведено окремо у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові ідеї, положення, висновки дисертаційного дослідження були оприлюднені на 17 науково-практичних конференціях, зокрема міжнародних, за міжнародною участю та всеукраїнських: «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (м. Дніпропетровськ, 2015 р.); «Сучасні проблеми державного та муніципального управління» (м. Київ, 2015 р.); XV Міжнародному науковому конгресі (м. Харків, 2015 р.); «Інституційне забезпечення кадрової політики у державному управлінні: становлення та розвиток» (м. Київ, 2015 р.); «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (м. Дніпропетровськ, 2015 р.); «Модернізація системи державного управління: теорія та практика» (м. Львів, 2015 р.); Євро-азійському науковому форумі (м. Брюссель /Бельгія/, 2015 р.); «Економіка. Менеджмент. Актуальні наукові проблеми. Розгляд, вирішення, практика» (м. Гданськ /Польща/, 2016 р.); «Забезпечення конструктивного діалогу між владою та суспільством» (м. Одеса, 2016 р.); «Державна служба та публічна політика: проблеми і перспективи розвитку» (м. Київ, 2016 р.); «Теоретичні та прикладні науки в США» (м. Нью-Йорк /США/, 2016 р.); «Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика» (м. Одеса, 2016 р.); «Публічне управління та адміністрування: розвиток і впровадження» (м. Київ, 2016 р.); «Державне управління в Україні: виклики та перспективи» (м. Запоріжжя, 2017 р.); «Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності» (м. Київ, 2017 р.); «Державне управління в Україні: виклики та перспективи» (м. Запоріжжя, 2018 р.); «Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку» (м. Київ, 2018 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації опубліковано в 55 наукових працях, з них: 3 монографії (1 одноосібна); 26 статей у наукових фахових виданнях з державного управління, в тому числі 6 – у періодичних виданнях інших держав; 17 – наукових праць, які засвідчують апробацію

матеріалів дисертації; 9 праць, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 518 сторінок, обсяг основного тексту – 395 сторінок. Список використаних джерел містить 532 найменування. Робота ілюстрована 32 рисунками, 15 таблицями і має 10 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, продемонстровано зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами і темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення, подано інформацію щодо впровадження та апробації дисертаційної роботи, вказано загальні відомості про публікації за темою дослідження, зазначено структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *“Теоретико-методологічні засади дослідження державного управління соціальним розвитком регіонів в умовах децентралізації”* – проаналізовано теоретико-методологічні підходи до вивчення проблем соціального розвитку регіонів як об'єкта державно-управлінського впливу, обґрунтовано його сутність і зміст, визначено ключові характеристики та елементний склад державного управління соціальним розвитком регіонів, висвітлено ступінь наукової розробки теми, намічено напрями дослідження.

Аналіз теоретичних передумов дослідження соціального розвитку в територіальній проекції, закладених, передусім, у межах суміжних галузей знань (економіки добробуту, регіональної економіки, соціології, політології), дозволив з'ясувати, що результати їх еволюції слугували інтелектуальною основою для виникнення сучасних концепцій розвитку, покликаних сприяти забезпеченню добробуту й високої якості життя населення незалежно від місця проживання (концепції економічного зростання, сталого розвитку, соціального капіталу територій, розвитку людини тощо). Водночас обґрунтовано, що з-поміж них виокремлюється доктрина соціального згуртування, яка розглядається як пріоритетний орієнтир політики, покликаної забезпечити стирання соціально-економічних розділових ліній усередині соціуму між верствами населення і між регіонами задля досягнення їх сталого та гармонійного розвитку. Доведено, що саме концепція соціального згуртування, заснована на принципах рівного доступу до прав, соціального включення, територіальної солідарності й соціального вирівнювання розвитку регіонів, взаємодії між різними сферами соціальних дій, партнерства і спільної соціальної відповідальності, має лежати в основі державно-управлінської діяльності забезпечення гармонійного соціального розвитку регіонів.

З огляду на недостатню розробленість у вітчизняній науці державного управління термінологічних основ дослідження соціальних процесів

регіонального рівня, зростаючий плюралізм теоретичних інтерпретацій ключових термінів і категорій, що формують концепт соціального розвитку регіонів, здійснено теоретичне обґрунтування основних сутнісних ознак поняття «соціальний розвиток регіонів», запропоновано визначення, яке розкриває його зміст та є прийнятним для окреслення системи державного управління соціальними процесами в регіонах країни. З'ясовано, що прогресивне спрямування соціального розвитку регіону (соціальний прогрес) полягатиме у наближенні регіональної системи до такого стану, за якого забезпечуватиметься досягнення соціального благополуччя населення певного регіону на рівні встановлених у суспільстві стандартів, що й виступатиме критерієм соціального прогресу. Своєю чергою, ключовими елементами, вимірами соціального благополуччя відповідно до європейських стандартів мають слугувати справедливість та недискримінація в забезпеченні соціальних прав громадян; гідність кожної людини, визнання її здібностей і вкладу в суспільство; свобода кожної людини здійснювати свій особистісний, сімейний та професійний розвиток протягом усього її життя; можливість брати активну участь як повноправний член суспільства.

З урахуванням основних положень концепції соціального згуртування та сутнісних характеристик й особливостей соціального розвитку регіонів визначено ключові його складові компоненти, якими виступають підсистеми об'єктів, суб'єктів та цінностей соціальної форми розвитку, що перебувають у постійному взаємозв'язку та взаємозалежності. Продемонстровано, що така структура соціального розвитку регіонів відображає реальні процеси об'єктивної дійсності й одночасно є прийнятною у контексті досліджень проблем державного управління соціальними процесами регіонального рівня, засвідчує необхідність пошуку різноманітних засобів державно-управлінського впливу, посилення соціальної відповідальності та партнерства усіх суб'єктів соціального розвитку.

За результатами дослідження міжнародної та вітчизняної практики вимірювання соціального розвитку, що засвідчує наявність значної різноманітності підходів залежно від міри комплексності, методики оцінювання, функціонального призначення, розуміння сутності соціального розвитку, зроблено висновок про необхідність та доцільність розробки нової методології вимірювання соціального розвитку регіонів, створення системи індикаторів, які стануть зручним інструментом аналізу регіональних проблем та вироблення ефективних управлінських рішень щодо їх розв'язання, нададуть можливість коригувати дії держави й суспільства.

Узагальнення наукового доробку вітчизняних і зарубіжних фахівців засвідчило, що дослідження проблеми державного управління соціальним розвитком регіонів є неповними, мають аспектний характер і відзначаються відсутністю системності та комплексності її розгляду. Продемонстровано, що незважаючи на значний внесок вітчизняних та зарубіжних фахівців, у науці державного управління відсутнє визначення змісту та компонентного складу державного управління соціальним розвитком регіонів. Беручи до уваги наявні теоретичні підходи до вивчення досліджуваної проблеми, автор пропонує

розглядати державне управління соціальним розвитком регіонів як вид діяльності держави, що являє собою вироблення та реалізацію державної політики, спрямованої на створення чи розширення можливостей регіональних систем для забезпечення соціальних прав громадян, вирішення суперечностей та проблем, що перешкоджають досягненню соціального благополуччя населення незалежно від території проживання. При цьому формування його системи передбачає визначення цілей, завдань, напрямів та механізмів здійснення, які концентруються у формі державної політики соціального розвитку регіонів. Водночас, з огляду на відсутність у науковому середовищі єдиних підходів до розуміння предмету цієї сфери політики держави, дисертант пропонує авторське бачення її змісту, що полягає в інтегрованому поєднанні функціонального та територіально спрямованого впливу на процеси соціальних змін, інтегрованого впливу на соціальні процеси засобами соціальної та регіональної політики. Інтеграційний зв'язок різних напрямів політики має формуватися на рівні кожного з елементів загального механізму державного управління соціальним розвитком регіонів як складової системи управління, що впливає на фактори розширення можливостей регіонів у задоволенні соціальних потреб та інтересів їх населення, ґрунтується на використанні низки методів (способів, прийомів, інструментів) управління та сукупності необхідних ресурсів для досягнення визначених цілей.

Розкрито сутність децентралізації як стратегічного вектора державної політики, передумови та чинника модернізаційних перетворень системи державного управління соціальним розвитком регіонів, можливості побудови більш ефективної моделі управління на державному, регіональному та місцевому рівнях. З урахуванням сутнісних ознак децентралізації визначено вимоги до системи складників механізму державного управління соціальним розвитком регіонів задля інтеграції соціальної та регіональної політики: політичні (узгодженість процесу формування, єдність цілей та системи принципів реалізації галузевих/функціональних політик); правові (повнота та цілісність нормативно-правових норм реалізації галузевих/функціональних політик та гарантій забезпечення соціальних прав; стратегічне планування галузевих/функціональних політик, горизонтальна та вертикальна узгодженість стратегічних цілей; цілісність та дієвість системи соціальних стандартів та нормативів); структурні (цілісність організаційно-функціональної структури; наявність та ефективність функціонування координаційних інституцій; децентралізований розподіл повноважень та відповідальності органів влади й управління, їх посадових осіб; раціональність та територіальна доступність інфраструктури послуг); ресурсні (розвиток та інтеграція різних видів ресурсів, зокрема фінансових, людських, інформаційних тощо, достатність та ефективність використання фінансових ресурсів; поєднання різних форм державних інвестицій та ресурсного потенціалу різних суб'єктів соціального розвитку); інструментальні (цілісність системи та ефективність засобів впливу на перебіг соціальних процесів регіонального розвитку в межах кожної галузевої/функціональної політики; поєднання/узгодження застосування інструментів впливу на соціальні процеси різних сфер політики).

У другому розділі – “Формування системи державного управління соціальним розвитком регіонів в Україні” – розкрито стан та загальні тенденції територіальної динаміки соціальних процесів, рівня міжрегіональної диференціації за основними аспектами соціального розвитку; систематизовано етапи становлення засад державно-управлінської діяльності у соціогуманітарній сфері регіонального рівня, проаналізовано проблеми сучасної системи державного управління соціальним розвитком регіонів, її правового, інституційного та фінансового забезпечення крізь призму засад децентралізації.

Продемонстровано, що, незважаючи на певну позитивну динаміку, сучасний стан соціального розвитку більшості регіонів України є незадовільним і характеризується низькими показниками якості життя (майже у 70% областей рівень регіонального людського розвитку нижчий за середньоукраїнські значення). Фіксується міжпоселенська асиметрія (загалом міські поселення майже за всіма аспектами мають кращі результати соціального розвитку). Відмічається незбалансованість соціального розвитку за основними його елементами, яка створює значний дисбаланс у забезпеченні можливостей реалізації соціальних прав населення залежно від місця проживання. Так, низка регіонів, які є лідерами за одними соціальними показниками, одночасно виступають аутсайдерами за іншими. Вказано також на зростання диспропорційності соціального розвитку регіонів за низкою ознак, передусім темпами наближення до цільових значень; показниками, що характеризують комфортність проживання населення, соціальне середовище, матеріальний добробут. Водночас встановлено, що «лідуючі позиції» у контексті міжрегіональних відмінностей займає рівень добробуту населення, навіть попри те, що саме за цим аспектом розвитку було досягнуто найбільшого прогресу за останнє десятиліття. При цьому важливу роль у формуванні диспропорцій між регіонами відігравали показники, які характеризують економічні можливості як регіону, так і окремої людини (рівня бідності населення, можливостей задоволення «розширених» економічних потреб тощо).

Доведено, що міжрегіональні диспропорції соціального розвитку є результатом дії комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників: загальносвітових змін суспільного розвитку (глобалізаційних, демографічних, міграційних, політичних, соціально-економічних), що посилюються воєнними діями на сході країни; особливостей розвитку регіонів (історичних, релігійних, етнічних, мовних, економічних, інституційних, ціннісних тощо); недоліків державного управління (ігнорування регіональної специфіки, недостатнє або неефективне застосування державно-управлінських важелів вирівнювання соціального розвитку), що в цілому доводить необхідність концентрації уваги владних структур на найбільш проблемних аспектах розвитку соціогуманітарної сфери в кожному регіоні, посилення регіональної складової державної політики, активізації самих регіонів у вирішенні конкретних соціальних проблем, підвищення ефективності державно-управлінських механізмів соціального вирівнювання регіонального розвитку.

З'ясовано, що у процесі становлення основних засад державного управління соціальним розвитком регіонів в Україні чітко ідентифікуються кілька послідовно змінюваних етапів, які характеризуються різною цільовою спрямованістю соціальної та регіональної політики, їх предметним визначенням та ступенем взаємозв'язку. Передусім, за роки незалежності країни регіональна політика поетапно пройшла шлях від фрагментарної державної підтримки соціально-економічного розвитку регіонів до відносно системного забезпечення регіонального розвитку на засадах підвищення внутрішнього потенціалу всіх регіональних утворень, орієнтації на досягнення економічної ефективності та соціальної рівності у їх взаємозв'язку, запровадження у відповідності з європейськими стандартами (хоча неповною мірою) інноваційних інструментів регіональної політики. Водночас у державній соціальній політиці зміни характеризувалися переходом від орієнтації діяльності держави на гарантоване задоволення лише мінімальних базових потреб, надання соціальної допомоги найбільш уразливим категоріям громадян до перенесення основних акцентів (здебільшого декларативно) на працюючу частину населення, підвищення стандартів життя, розвиток соціальних інститутів (освіти, медицини, культури), зростання соціальних інвестицій, безпосередньо спрямованих на розвиток людини, однак з одночасним існуванням неринкових механізмів соціальної підтримки (система безадресних, соціально несправедливих та фінансово необґрунтованих пільг), збереженням переважно просторово-нейтрального характеру, здебільшого декларуваним необхідності децентралізації соціальної політики, лише частковою регіональною спрямованістю окремих напрямів та складових соціальної підтримки населення. Визначено точки дотику зазначених напрямів державної політики, якими виступають сфера сприяння зайнятості населення та створення об'єктів інфраструктури соціального призначення.

Окреслено основні риси сучасної моделі державної політики соціального розвитку регіонів, виявлено особливості та ключові проблеми державно-управлінського впливу на соціальні процеси регіонального рівня. Проаналізовано та систематизовано міжнародні правові джерела та вітчизняне законодавство щодо забезпечення соціального розвитку регіонів у контексті закріплення основних засад державної політики, здійснення державного управління у цій сфері, наявності та міри регіональної складової соціальної політики, рівня соціальної спрямованості та координаційного потенціалу політики регіонального розвитку. З'ясовано, що через наявність низки недоліків та прогалин у законодавчому полі сформована в Україні система правового забезпечення державного управління соціальними процесами регіонального рівня не може повною мірою забезпечувати розв'язання завдань соціального розвитку регіонів та соціального вирівнювання регіонального розвитку.

Результати аналізу організаційно-функціональної структури державного управління соціальними процесами регіонального рівня щодо цілісності та багаторівневості системи інституцій, діяльність яких спрямована на забезпечення соціального розвитку регіонів, наявності та ефективності

функціонування координаційних структур, спроможних сприяти досягненню кумулятивного ефекту державно-управлінського впливу на соціальні процеси, рівня децентралізації у розподілі повноважень та відповідальності органів влади й управління, їх посадових осіб, засвідчили, що незважаючи на сформований у цілому інституційний механізм державного управління соціальним розвитком регіонів України є низка недоліків його функціонування, які зумовлюють недостатню ефективність. Серед них, зокрема: неповнота владних повноважень основних інституційних партнерів у контексті забезпечення соціального розвитку регіональних утворень, наявність проблем горизонтальної та вертикальної координації діяльності владних структур через недостатність застосування координуючих інструментів державно-управлінського впливу на всіх управлінських рівнях, низький рівень децентралізації владних повноважень щодо забезпечення соціального розвитку відповідних територій тощо.

Досліджено питання фінансового забезпечення соціального розвитку регіонів, що характеризується різноманітністю форм фінансування, джерел фінансового забезпечення, методів їх формування; напрямів та засобів використання фінансових ресурсів. Проаналізовано сучасний стан фінансування соціальної сфери загалом та у розрізі регіонів. Доведено, що зв'язок між доступністю та якістю послуг населенню і підвищенням рівня фінансування залишається слабким, що демонструє недостатню ефективність соціального бюджету, збільшення якого не забезпечить належний прогрес у соціальній сфері. Крім того, попри суттєве зростання в останні роки соціальних видатків у регіональному вимірі (у 2,5-2,8 рази), фіксується збільшення міжрегіональних диспропорцій у рівнях фінансування соціальної сфери. Незважаючи на позитивні результати бюджетної децентралізації, збільшення частки власних доходів у структурі дохідної частини місцевих бюджетів, рівень їх дотаційності залишається високим, питома вага обсягів трансфертів складає більше половини загальних доходів місцевих бюджетів, що не сприяє формуванню фінансової самодостатності територіальних громад, володінню та самостійному розпорядженню фінансовими ресурсами, розмір яких відповідатиме покладеним на них повноваженням, досягненню намічених пріоритетів і здійсненню програм соціального розвитку територій.

У **третьому розділі** – *“Механізми державного управління соціальним розвитком регіонів України в умовах децентралізації”* – досліджено ключові проблеми системи планування як складової організаційного механізму державного управління соціальним розвитком регіонів; проаналізовано механізми координації та співробітництва публічних органів влади й інших суб'єктів соціальних дій, а також систему державно-управлінських важелів забезпечення вирівнювання соціального розвитку регіонів України.

У сучасних умовах сформована система планування соціального розвитку регіонів в Україні, яка включає стратегічне, просторове та програмно-цільове планування, функціонує на специфічній основі, що певною мірою зумовлює низку проблем у здійсненні планувальної діяльності системи державного управління. Відмічається недосконалість і неповнота нормативно-правового

поля щодо планувальної діяльності, відсутність взаємоузгодженості програмних документів. Система стратегічних документів соціального спрямування має фрагментарний характер, не охоплюючи усього спектру сфер реалізації соціальних прав людини, розвитку неформального інституційного середовища, в тому числі соціального капіталу, соціальної відповідальності. Аналіз змісту наявних програм доводить фрагментарність вирішення соціальних проблем регіонів, а також рекомендаційний характер для органів місцевого самоврядування, що зумовлює ризики невиконання значної частини положень стратегічних документів. Не набула повсюдного поширення практика розробки місцевих стратегій, покликаних визначати та нормативно закріплювати пріоритети й довгострокову політику суспільно-економічного розвитку територіальних громад. Вимоги документів просторового розвитку практично не враховуються під час розробки соціально-економічних програм розвитку як стратегічного, так і короткострокового характеру. Має місце формальний підхід до виконання вимог законодавства щодо розроблення та виконання державних цільових програм, переважна їх більшість не містить методики оцінки ефективності виконання, в межах планування та використання коштів не враховується у повному обсязі механізм пріоритетності вирішення проблеми, фінансові ресурси спрямовуються розпорошено. Окрім загальних системних недоліків, цільові соціальні програми мають вкрай обмежений регіональний вимір. Суттєвим недоліком планування соціального розвитку регіонів є й відсутність чітких критеріїв оцінювання територіального впливу впровадження галузевих програм.

Продемонстровано, що співпраця владних структур і зацікавлених сторін в Україні представлена різними формами партнерства та співробітництва, доволі значущими для підвищення й використання внутрішнього потенціалу регіону, розширення можливостей регіональних систем, у тому числі окремих територіальних громад, з метою вирішення проблем власного розвитку. Серед них у системі міжсекторних взаємодій виокремлюються соціальне, державно-громадське та державно-приватне партнерство, у системі владних відносин – співробітництво між державними органами та органами місцевого самоврядування, міжмуніципальне співробітництво. З'ясовано, що кожна з цих форм, маючи важливе значення для соціального розвитку у просторовій проекції, характеризується низкою проблем та обмеженістю використання у процесі державно-управлінського впливу на соціальні процеси будь-якого територіального рівня, неадекватною державною підтримкою розвитку партнерських форм взаємодії усіх суб'єктів соціального розвитку. Відповідно, постає потреба у виробленні дійових механізмів державного стимулювання розвитку нових та підтримки наявних форм взаємодії влади, бізнесу та інститутів громадянського суспільства.

Результати проведеного дослідження також засвідчили, що досягнення благополуччя всіх громадян незалежно від їх територіальної приналежності залежить від рівного доступу населення до реалізації соціальних прав, що, своєю чергою, визначається змістом принципу соціально-правової рівності за ознакою місця проживання. Крім того, потреба у забезпеченні принципу

рівності соціальних прав людини зумовлюється відповідними міжнародними зобов'язаннями України та її прагненням до становлення як європейської держави. Відповідно обґрунтовується, що діяльність держави має спрямовуватися на формування системи гарантій реалізації, охорони та захисту принципу рівності, механізми впровадження яких повинні містити сукупність способів ефективного втілення в життя рівних за змістом, обсягом та можливостями реалізації соціальних прав громадян незалежно від місця їх проживання. Зокрема, визначено сукупність способів, засобів, інструментів, спрямованих на забезпечення рівного доступу громадян до соціальних прав на будь-якій території країни, які мають формувати цілісний механізм державно-управлінського впливу на процеси соціального вирівнювання регіонального розвитку. До них зараховано: правові гарантії рівності соціальних прав, соціальні стандарти та соціальні нормативи, систему соціогуманітарних послуг як способу реалізації принципу рівності; заборону дискримінації за ознакою території проживання, державний нагляд та контроль, моніторинг якості послуг, що покликані забезпечити охорону принципу рівності; встановлення відповідальності та інституційні гарантії (суди, інститути омбудсменів), які виступають засобами захисту принципу рівності соціальних прав громадян.

Аналіз національного законодавства та практичного впровадження його положень засвідчує низку проблем забезпечення принципу соціально-правової рівності за територіальною ознакою, ключовими серед яких виступають: фрагментарний характер встановлення гарантій рівності соціальних прав громадян за ознакою місця їх проживання, що зумовлює панування переважно людино-орієнтованого підходу у процесі реалізації соціальної політики держави без урахування особливостей регіонів та призводить до викривлень у визначенні соціальних пріоритетів державної регіональної політики; відсутність дійових засобів використання внутрішнього потенціалу самих регіонів у процесі практичного втілення соціальних стандартів та соціальних гарантій, а також неефективність інвестиційної практики розвитку соціальної інфраструктури, що в цілому перешкоджає створенню необхідного середовища для реалізації соціальних прав громадян певного регіону; відсутність у процесі моніторингової діяльності оцінки регіональних особливостей забезпечення соціальних прав громадян та впливу функціональних сфер політики на просторовий розвиток, що обмежує можливості вироблення чітких стратегічних пріоритетів модернізації державного управління соціальними процесами в територіальній проекції; формальний характер системи захисту соціально-правової рівності у регіональному вимірі, що позбавляє цілісності механізму забезпечення соціальних прав громадян за територіальною ознакою, зумовлюючи його неефективність.

Наявність перелічених проблем демонструє відсутність цілісності системи важелів державно-управлінського впливу на соціальні процеси регіонального рівня, забезпечення рівного доступу населення до соціальних прав незалежно від території проживання, отже, й соціального вирівнювання регіонального розвитку в цілому, а їх вирішення актуалізує потребу у виробленні та впровадженні низки заходів щодо об'єднання «людино-

орієнтованого» та «просторово-орієнтованого» підходів при здійсненні соціальної політики держави.

У **четвертому розділі** – *“Європейські стандарти забезпечення соціального розвитку регіонів: орієнтири для України”* – розглянуто європейський досвід забезпечення соціального розвитку регіонів, визначено можливості його використання у вітчизняній державно-управлінській практиці щодо розв’язання соціальних проблем та подолання міжрегіональних диспропорцій; запропоновано нову модель державної політики соціального розвитку регіонів у контексті євроінтеграційних намірів України.

Узагальнення тенденцій парадигмальних та інституційних трансформацій у формуванні та реалізації регіональної політики демонструє зміни у її змісті, цілях, формах і методах державного регулювання регіональних процесів, які виявляються у: зміщенні акцентів від підтримки проблемних регіонів до державного сприяння саморозвитку всіх регіонів й забезпеченні на цій основі соціального вирівнювання їх розвитку, використанні інструментів регіонального впливу, що фокусуються на інноваційно-орієнтованій допомозі; посиленні координаційних функцій регіональної політики, впровадженні нових підходів горизонтальної (у діяльності центральних органів виконавчої влади) та вертикальної (між центральними і місцевими органами влади, органами місцевого самоврядування та недержавними організаціями) координації, формуванні на цих засадах багаторівневого управління.

Показано, що під впливом процесів глобалізації суттєві зміни відбулися у формуванні європейських моделей соціальної політики, що полягають у поступовому відході від первинних постулатів класичних типів держави добробуту, їх взаємовпливі та активізації в них ліберальної складової: з одного боку, розширенні переліку соціальних прав людини та громадянина, з другого, – переформатуванні функцій держави щодо їх забезпечення, стимулюванні ініціативи людини для забезпечення свого добробуту, здійсненні соціальних інвестицій з акцентом переходу від «компенсації рівності доходів» до «справедливого зміцнення потенціалу». Одночасно зі зростанням інституціональної диференціації європейських держав добробуту відбувається зближення типів соціальної політики. Відповідно, соціальна парадигма, що розвивається на європейському просторі, описує не «благополучну державу», яка забезпечує переважно пасивних громадян, а «благополучне суспільство», що спирається на активних громадян, яких держава за потреби активізує та підтримує. При цьому показано, що поштовхом до вдосконалення соціальної політики, яку найбільш ефективно проводять європейські країни, слугували програмні документи соціального згуртування, схвалені Радою Європи.

Спільним трендом у розвитку європейських соціальних моделей виступають процеси децентралізації влади, посилення ролі регіональних і місцевих органів управління. Досвід реформ, зокрема проведених у країнах Центральної та Східної Європи (Болгарія, Польща, Румунія, Угорщина), продемонстрував, що децентралізація соціальної сфери здійснюється в контексті модернізації системи державного управління та забезпечення сталого розвитку. При цьому її пріоритетними завданнями у реформуванні управління

соціальною сферою передусім виступали: політична доцільність для розширення участі громадськості у прийнятті державних рішень; економічна ефективність для оптимізації системи фінансування бюджетних закладів соціальної сфери, зменшення витрат на досягнення результату; соціальна справедливість як забезпечення рівного доступу населення до якісних публічних послуг. Відповідно, децентралізація у соціальній сфері полягала в деінституалізації соціальних послуг, делегуванні права їх надання неурядовим структурам та приватним особам, переході місцевої влади від надання послуг до їх фінансування та забезпечення контролю тощо.

Продемонстровано суттєві зрушення в соціальній політиці ЄС, яка еволюціонувала від мінімізації негативних соціальних наслідків, що виникали з огляду на економічну інтеграцію, до пріоритетності забезпечення соціальних прав громадян, побудови інклюзивного та справедливого Європейського Союзу в рамках створення Європейського стовпа соціальних прав (the European Pillar of Social Rights), який містить три ключові сфери (рівні можливості та доступ до ринку праці; справедливі умови праці; соціальний захист та соціальне включення) і базується на 20 принципах їх забезпечення.

Обґрунтовується, що орієнтиром розробки стратегії розвитку України на найближче майбутнє має стати врахування досвіду політики згуртування ЄС, яка забезпечує з-поміж іншого необхідну інвестиційну базу для досягнення пріоритетів соціального розвитку, визначених Стратегією «Європа 2020». Окреслено основні риси сучасної політики згуртування, які мають слугувати певним орієнтиром формування національної моделі забезпечення соціального розвитку регіонів, серед яких, передусім, багаторівневність та багатовекторність управління; впровадження за принципом синергії галузевих і наскрізних політик ЄС, координація усіх секторних політик, вимірювання їх впливу на розвиток регіонів задля підвищення територіальної ефективності; регулярна й ретельна оцінка, що підвищує ефективність і результативність програм та рівень знання про вплив політики на регіональний розвиток.

З огляду на невідповідність вітчизняної державної політики соціального розвитку регіонів тим викликам, що сформовані під впливом глобалізаційних процесів, національних умов та існуючих європейських стандартів впровадження цього напряму державно-управлінської діяльності, обґрунтовується необхідність розробки нової моделі державної політики соціального розвитку України. При цьому автор пропонує власний варіант моделювання даної сфери політики через розкриття сутності, складових, концептуальних засад (цінностей, принципів, напрямів), необхідних взаємопов'язаних умов її формування (інтегрований вплив різних сфер політики держави на регіональні соціальні процеси; одночасне посилення регіонального виміру соціальної політики та підвищення соціальної ролі регіональної політики; інтеграція функцій соціальної та регіональної політики держави через формування інституційних зв'язків між цими сферами політики держави). Розроблено механізм функціонального і територіально спрямованого впливу на соціальні процеси у регіональному вимірі. Доведено, що інтеграційними зв'язками-елементами між ними мають виступати: єдина

система цінностей і принципів, які лежать в основі формування та реалізації політики, її нормативно-правового забезпечення; єдині засади стратегічного планування розвитку; багаторівнева система управління, що містить чіткі горизонтальні й вертикальні зв'язки між органами публічної влади; інтеграція фінансових ресурсів різних сфер політики та суб'єктів соціального розвитку; єдина інформаційна система соціального розвитку регіонів; розвиток кадрового потенціалу на засадах комплексності та взаємообміну компетенціями; взаємодоповнюваність важелів і засобів державно-управлінського впливу на соціальні процеси у регіональному вимірі.

Відповідно, у процесі інтеграції державна соціальна політика має набути таких рис, які надаватимуть їй територіально спрямованого характеру. Зокрема, її цільова орієнтація повинна полягати у забезпеченні гарантій рівності соціальних прав громадян незалежно від території їх проживання. Система принципів політики має охоплювати принципи децентралізації та соціального згуртування територій. Обов'язковим є законодавче закріплення гарантій принципу рівності соціальних прав за територіальною ознакою та сформована цілісна система важелів його забезпечення. Стратегії соціальних реформ мають узгоджуватися з пріоритетами регіонального розвитку. Необхідною умовою виступає формування децентралізованої системи управління соціальним розвитком, створення та забезпечення функціонування багаторівневої інфраструктури соціогуманітарних послуг. Фінансова підтримка населення повинна поєднуватися з підтримкою соціального розвитку територій.

Актуалізується необхідність посилення соціальної орієнтації та координаційного потенціалу державної політики регіонального розвитку, що має виявлятися у створенні сприятливого середовища для формування єдиного соціального простору; виробленні та реалізації політики на засадах соціальної інтеграції, координації територіального впливу різних сфер політики; законодавчій регламентації соціальних пріоритетів, механізмів їх реалізації; наявності дійових координаційних органів регіонального розвитку на всіх управлінських рівнях; поєднанні «твердих» та «м'яких» інвестицій регіонального розвитку; здійсненні оцінки впливу соціальної політики, інших галузевих сфер політики на розвиток регіонів; розвитку контрактних форм партнерства в системі управління та міжсекторних відносин.

У **п'ятому розділі** – *“Модернізація державного управління соціальним розвитком регіонів України в умовах децентралізації”* – розроблено та обґрунтовано концептуальні положення модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів України, визначено пріоритетні напрями та механізми забезпечення модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів у контексті реформи децентралізації публічної влади.

Обґрунтовано, що державне управління соціальним розвитком регіонів потребує системної перебудови, орієнтованої на якісні зміни як у цілому, так і його складових, у тому числі відповідно до положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», Стратегії реформування державного управління України на 2016-2020 роки та з урахуванням європейського вибору України. Відтак розроблено концептуальні засади здійснення модернізаційних змін

системи державного управління соціальним розвитком регіонів, результатом яких має бути перехід до нової якості змісту та елементного складу державно-управлінської діяльності. Визначено мету (побудова сучасної та ефективної системи державно-управлінського впливу на соціальні процеси у регіональному вимірі) та базові принципи модернізації (передусім, належне врядування, інтеграція та децентралізація). Намічено ключові завдання її здійснення, а саме: реформування державної соціальної політики (визначення стратегічних орієнтирів, напрямів та способів вирішення соціальних проблем громадян, надання їм регіонального виміру); активізація державної політики регіонального розвитку (посилення соціального аспекту її змісту та координаційної спроможності), поглиблення інституційних зв'язків між сферами політики держави (законодавче визначення і практичне втілення механізмів інтеграції регіональної та соціальної політики держави). Окреслено ключові пріоритети модернізаційних змін, серед яких: удосконалення процесу формування і реалізації державної політики соціального розвитку регіонів; створення цілісної системи планування, моніторингу та оцінки впровадження державної політики соціального розвитку регіонів; посилення інституційних основ державного управління соціальним розвитком регіонів; запровадження інтегрованих підходів у систему організації надання соціогуманітарних послуг; підвищення ефективності використання фінансових ресурсів у процесі здійснення державного управління соціальним розвитком регіонів. Обґрунтовано основні шляхи та механізми їх запровадження (рис. 1).

Розглядаючи децентралізацію як передумову модернізаційних перетворень системи державного управління соціальним розвитком регіонів, важливий фактор успішного їх здійснення, акцентовано увагу на основних аспектах впливу децентралізаційних реформ, які мають бути враховані при здійсненні системної перебудови державного управління та їх практичного втілення: інституційному (передбачає реформування інституційної складової, формування багаторівневого управління, розширення кола соціальних суб'єктів розвитку); функціональному (означає чітке визначення та розмежування функцій і повноважень усіх суб'єктів управління з урахуванням принципу субсидіарності, збалансування їх повноважень та відповідальності); інфраструктурному (передбачає формування багаторівневої системи послуг соціогуманітарного спрямування, здатної забезпечити доступність та належну якість обслуговування населення будь-якої території); фінансовому (полягає в удосконаленні фінансових інструментів реалізації завдань забезпечення соціального розвитку територій).

Відповідно розроблено та обґрунтовано пропозиції щодо модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів з урахуванням означених аспектів. Так, забезпечити реформування інституційної складової державного управління соціальним розвитком регіонів пропонується шляхом реорганізації місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на новій територіальній основі; формування сильної місцевої влади через удосконалення механізму моделювання спроможної громади та посилення управлінської спроможності територіальних громад; створення

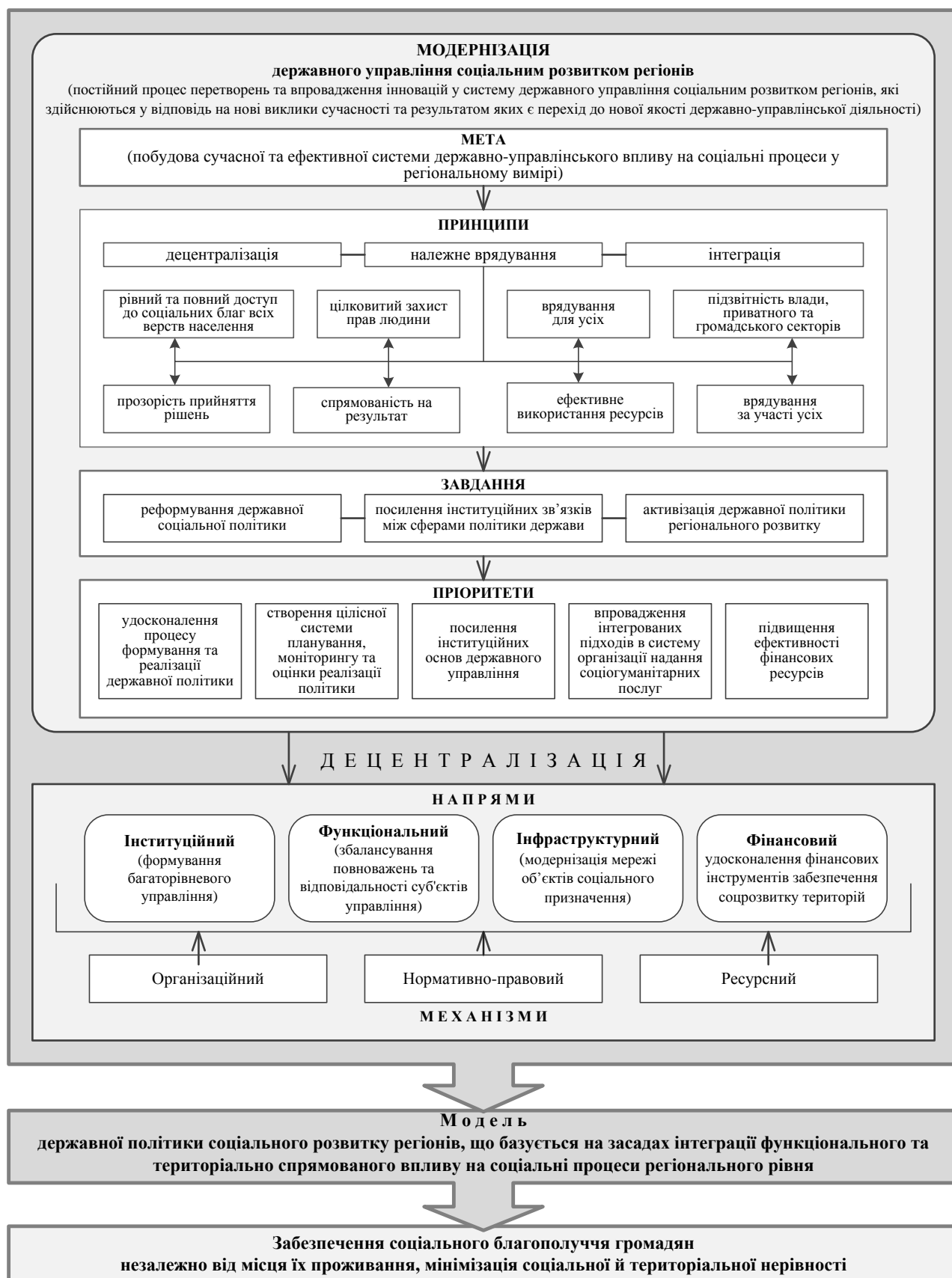

Рис. 1. Концептуальні засади модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів України в умовах децентралізації

багаторівневої системи координаційних зв'язків між ключовими суб'єктами публічної влади; посилення партнерських відносин влади, бізнесу та громадських організацій.

Функціональний перерозподіл у системі державного управління соціальним розвитком регіонів має здійснюватися відповідно до визначених принципів розподілу компетенції між державною владою та місцевим самоврядуванням, формування на цій основі орієнтовного переліку їх повноважень у соціогуманітарній сфері; раціонального розподілу повноважень місцевих органів влади різних територіальних рівнів на основі сформованої матриці функцій; забезпечення перерозподілу власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування з урахуванням визначених автором критеріїв (дотримання лінійності повноважень органів публічної влади у здійсненні управлінських функцій; необхідність та доцільність здійснення адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування); забезпечення співмірності повноважень та відповідальності місцевих органів у процесі управління соціальним розвитком шляхом посилення відповідальності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб перед державою, територіальною громадою, фізичними та юридичними особами.

Формування багаторівневої інфраструктури соціогуманітарних послуг передбачає необхідність зміни підходів до класифікації та складу соціальної інфраструктури, її оптимізації, передусім через створення нової мережі закладів соціальної роботи та модернізації мережі закладів надання соціальних послуг. Удосконалення фінансових інструментів державного управління соціальним розвитком регіонів з метою розширення фінансових можливостей громад має полягати у: створенні умов для розвитку малого і середнього підприємництва, формування середнього класу, що приведе до розширення бази оподаткування; підвищенні ефективності управління витратами (застосування принципу «бюджетування на результат», удосконалення бюджетних програм та їх результативних показників); посиленні відповідності стратегічним цілям, формуванні чітких інтеграційних зв'язків стратегічного, цільового та бюджетного планування соціального розвитку територій; переорієнтації фінансування з утримання закладу на фінансове забезпечення конкретних послуг; диверсифікації механізмів/інструментів фінансування соціальної сфери, передусім шляхом застосування механізму соціального замовлення; удосконаленні управління закладами/установами соціального обслуговування населення на засадах їх фінансової автономності; наданні фінансової підтримки громадам у вирішенні проблем їх соціального розвитку через запровадження державного соціального фонду; створенні умов для залучення кредитних ресурсів для забезпечення розвитку громади через спрощення процедур здійснення місцевих запозичень.

У цілому доведено, що забезпечення соціального розвитку регіонів в Україні має ґрунтуватися на інтегрованому підході до формування системи державного управління соціальними процесами: забезпечення взаємоузгодженості загальнонаціональних інтересів та наявної регіональної специфіки; інтеграції регіональної та соціальної політики держави шляхом

поглиблення регіоналізації соціальної і соціалізації регіональної політики; посилення вертикальної та горизонтальної координації діяльності усіх суб'єктів політики соціального регіонального розвитку; розвитку адміністративної спроможності на всіх управлінських рівнях від державного до місцевого; розширення інструментарію задля досягнення мети, забезпечення гнучкості засобів впливу на процеси розвитку соціогуманітарної сфери, підвищення їх адаптивності до змінюваних обставин та потреб населення будь-якої території.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні й розробці концептуальних засад та напрямів модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів в умовах децентралізації. Отримані наукові результати дозволяють сформулювати такі висновки і практичні рекомендації:

1. На основі аналізу теоретико-методологічних підходів до вивчення різних аспектів соціального розвитку регіонів встановлено доцільність використання у межах дослідження проблеми державно-управлінського впливу на процеси соціальних змін концепції соціального згуртування, заснованої на доступі до соціальних прав населення та спільній відповідальності суб'єктів соціальної сфери. З цих позицій уточнено сутність та зміст категорії «соціальний розвиток регіонів», запропоновано авторське формулювання цього поняття як процесу створення та/чи розширення можливостей регіональної системи для задоволення соціальних потреб та інтересів громадян з метою досягнення соціального благополуччя населення певної території. Визначено ключові компоненти соціального розвитку регіонів, розкрито та обґрунтовано їх сутність, специфіку й елементний склад.

Досягнення дослідників з теоретичних та практичних питань державно-управлінської діяльності дали змогу окреслити сутнісні характеристики державного управління соціальним розвитком регіонів, сформулювати визначення ключових понять дослідження. Зокрема, державне управління соціальним розвитком регіонів розглядається як вид діяльності держави, що являє собою вироблення та реалізацію державної політики, спрямованої на створення чи розширення можливостей регіональних систем для забезпечення соціальних прав громадян, вирішення суперечностей та проблем, які перешкоджають досягненню соціального благополуччя населення незалежно від місця проживання. Формування його системи передбачає визначення цілей, завдань, напрямів та механізмів здійснення, які концентруються у формі державної політики соціального розвитку регіонів, зміст якої полягає в інтегрованому поєднанні функціонального та територіально спрямованого впливу на процеси соціальних змін. При цьому під механізмами державного управління соціальним розвитком регіонів запропоновано розуміти складову системи державного управління, що впливає на фактори розширення можливостей регіонів для задоволення соціальних потреб та інтересів

населення певної території, яка ґрунтується на використанні низки методів (способів, прийомів, інструментів) управління й сукупності необхідних ресурсів для досягнення цілей політики соціального розвитку регіонів. З урахуванням сутнісних ознак децентралізації визначено вимоги до системи складників механізму державного управління соціальним розвитком регіонів для інтеграції соціальної та регіональної політики.

2. Встановлено негативні тенденції перебігу соціальних процесів у регіональному вимірі, які мають переважно усталений характер: низький рівень соціального розвитку більшості регіонів України; незбалансованість соціального розвитку в межах регіону; збереження міжпоселенської асиметрії соціального розвитку, особливо за рівнем доступу до соціальних благ та послуг; зростання диспропорційності соціального розвитку регіонів за ступенем наближення до цільових орієнтирів, окремими складовими соціального розвитку. З'ясовано, що міжрегіональні диспропорції соціального розвитку є результатом дії комплексу зовнішніх та внутрішніх чинників: загальносвітових змін суспільного розвитку, що ускладнюються воєнними діями на сході країни; особливостей розвитку регіонів; недоліками державного управління, що у цілому доводить необхідність концентрації уваги владних структур на найбільш проблемних аспектах розвитку соціогуманітарної сфери в кожному регіоні, посилення регіональної складової державної політики, активізації самих регіонів у вирішенні конкретних соціальних проблем, підвищення ефективності державно-управлінських механізмів соціального вирівнювання регіонального розвитку.

3. Окреслено періодизацію становлення засад державно-управлінської діяльності у соціогуманітарній сфері регіонального рівня відповідно до цільової спрямованості соціальної та регіональної політики, їх предметного визначення та ступеня зв'язку між ними: I етап (перша половина 1990-х рр.) – територіально-нейтральний характер соціальної політики у поєднанні з фрагментарною державною підтримкою регіонального розвитку; II етап (1994-2000 рр.) – декларація необхідності роздержавлення соціальної політики, її децентралізації при збереженні практики підтримки окремих регіонів; III етап (2000-2004 рр.) – офіційне визначення концептуальних засад державної регіональної політики з одночасним закріпленням її основних завдань за державною регіональною соціальною політикою; IV етап (2004-2014 рр.) – сумарне поєднання соціальної та регіональної політики, «точкою дотику» яких виступає сфера сприяння зайнятості населення та розвиток об'єктів інфраструктури соціального призначення; V етап (починаючи з 2014 р.) – впровадження реформи децентралізації, яка виступає однією зі складових галузевих реформ, передусім сфери освіти, охорони здоров'я, становлення та розвитку молоді, надання соціальних послуг, слугує передумовою для оновлення змісту державного впливу на соціальні процеси регіональних систем.

4. Розкрито ключові проблеми сучасної системи державного управління соціальним розвитком регіонів, виявлено недоліки її нормативно-правового, інституційного, фінансового та організаційного забезпечення, основними серед

яких є:

- недосконалість процесу формування соціальної політики держави, його неузгодженість з виробленням державної політики регіонального розвитку;

- відсутність узгодженого та багаторівневого планування соціального розвитку регіонів, цілісної взаємоузгодженої системи відповідних планових документів, повсюдності практики розробки місцевих стратегій розвитку, обмежений регіональний вимір програмних документів;

- наявність прогалин законодавчого унормування здійснення загальнодержавної соціальної політики з урахуванням специфіки регіонів; недостатня трансляція соціальної складової та координаційних функцій у системі державної регіональної політики; недосконалість та неповнота правового поля щодо планувальної діяльності, визначення відповідальності публічних органів та їх посадових осіб;

- недосконалість інституційного забезпечення державного управління соціальним розвитком регіонів, нерозвиненість багаторівневого управління, наявність проблем горизонтальної та вертикальної координації діяльності владних структур, низький рівень децентралізації владних повноважень щодо забезпечення соціального розвитку відповідних територій;

- міжвідомча та галузева розпорошеність державного фінансування соціальних програм, нераціональне використання бюджетних видатків на соціальні цілі, яке виявляється у низькій їх адресності, прозорості та ефективності, обмеженість фінансування цільових програм, неефективність інвестиційної практики розвитку соціальної інфраструктури;

- недосконалість та фрагментарність системи моніторингу й оцінювання державної політики та цільових програм, відсутність чітких критеріїв оцінювання територіального впливу різних сфер політики, впровадження галузевих програм;

- нерозвиненість механізмів узгодження інтересів учасників регіональних процесів, обмеженість використання у процесі державно-управлінського впливу на соціальні процеси регіонального рівня різних форм взаємодії влади, бізнесу та інститутів громадянського суспільства задля досягнення цілей соціального розвитку.

5. Сформовано бачення щодо сукупності державно-управлінських важелів соціального вирівнювання розвитку регіонів, які структуровано відповідно до ключових елементів механізму забезпечення принципу соціально-правової рівності за територіальною ознакою (реалізації, охорони та захисту). До них зараховано: правові гарантії, соціальні стандарти та соціальні нормативи, систему послуг соціального спрямування як способи реалізації принципу рівності; заборону дискримінації, державний нагляд та контроль, моніторинг якості послуг, що покликані забезпечити охорону принципу рівності; встановлення відповідальності та інституційні гарантії (суди, інститути омбудсменів), які виступають засобами захисту принципу рівності соціальних прав громадян. Доведено відсутність цілісності системи важелів державно-управлінського впливу на соціальні процеси регіонального рівня, забезпечення рівного доступу населення до соціальних прав незалежно від

території проживання, а отже й соціального вирівнювання регіонального розвитку в цілому.

6. Обґрунтовано важливість урахування модернізаційних змін, що відбулися у європейських моделях регіонального та соціального розвитку, для формування вітчизняної системи державного управління соціальним розвитком регіонів. Головними серед них є: державне сприяння саморозвитку всіх регіонів, забезпечення на цій основі їх соціальної інтеграції; програмування розвитку на засадах аналізу, стратегічного планування та оцінки; посилення координаційних функцій регіональної політики, формування багаторівневого управління; розширення каталогу соціальних прав людини при одночасному переформатуванні функцій держави щодо їх забезпечення, орієнтації на адресну соціальну підтримку, стимулюванні ініціативи людини щодо забезпечення свого добробуту, здійсненні соціальних інвестицій у зміцнення людського потенціалу. Доведено, що орієнтиром розробки стратегії соціального розвитку в регіональному вимірі має стати і врахування досвіду політики згуртування Європейського Союзу, якій властиві багаторівневність та багатовекторність врядування; формування та реалізація єдиних принципів, стратегічних завдань, синхронізація в часі та у фінансуванні визначених пріоритетів; упровадження за принципом синергії галузевих та наскрізних політик ЄС, спрямованих на досягнення соціального згуртування, координація усіх секторних політик, вимірювання їх впливу на розвиток регіонів задля підвищення територіальної ефективності; впровадження інноваційних інструментів координації у формуванні та здійсненні політики згуртування у всіх територіальних вимірах, регулярна й ретельна оцінка, що підвищує ефективність і результативність програм та надає знання про вплив політики на регіональний розвиток.

7. Наголошено на необхідності розробки нової моделі державної політики соціального розвитку України, що має здійснюватися з урахуванням адаптованого до українських реалій досвіду країн ЄС. Запропоновано авторське бачення моделювання цієї сфери політики через визначення її сутності, складових, концептуальних засад (цінностей, принципів, напрямів), механізму функціонального та територіально спрямованого впливу на соціальні процеси у регіональному вимірі. Запропонована модель державної політики передбачає системне і комплексне вирішення завдань соціального розвитку регіонів на координаційній основі та з урахуванням особливостей регіональних процесів, що сприятиме успішній та ефективній її реалізації, створенню належних умов для забезпечення соціальних прав громадян, досягненню соціального благополуччя населення в усіх регіонах країни.

8. Розроблено концептуальні засади модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів в умовах децентралізації. Її сутність полягає у постійному перетворенні та впровадженні інновацій у систему державного управління соціальним розвитком регіонів, які здійснюються у відповідь на нові виклики сучасності та результатом яких є перехід до нової якості державно-управлінської діяльності. Визначено мету модернізації (побудова сучасної та ефективної системи державно-управлінської діяльності), її

взаємопов'язані цілі (реформування державної соціальної політики, активізація державної політики регіонального розвитку, посилення інтеграції між сферами політики держави), базові принципи (децентралізація, інтеграція, належне врядування), ключові пріоритети (удосконалення процесу формування та реалізації державної політики соціального розвитку регіонів; створення системи планування, моніторингу та оцінки результатів провадження державно-управлінської діяльності; посилення інституційних основ державного управління соціальним розвитком регіонів; запровадження інтегрованих підходів у систему організації надання послуг; підвищення ефективності використання фінансових ресурсів). Обґрунтовано шляхи досягнення та механізми забезпечення зазначених пріоритетів (нормативно-правовий, організаційний, ресурсний).

9. Визначено та обґрунтовано напрями впливу децентралізаційних реформ, які мають бути враховані при здійсненні системної перебудови державного управління соціальним розвитком регіонів та їх практичного втілення (інституційний; функціональний; інфраструктурний; фінансовий). Розроблено та обґрунтовано пропозиції щодо модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів з урахуванням означених аспектів децентралізації.

Результати проведеного дослідження дали змогу сформулювати практичні рекомендації органам державної влади та місцевого самоврядування. Основними є такі:

– забезпечити розробку та прийняття Закону України «Про засади державної соціальної політики», Державної стратегії соціального розвитку з подальшою конкретизацією її положень у стратегіях окремих соціальних реформ та/чи вирішення окремих соціальних проблем;

– внести зміни до законодавчих актів із соціальних питань у частині імплементації принципу рівності соціальних прав громадян незалежно від місця проживання, а також законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» (уточнення повноважень та структури виконавчих органів місцевого самоврядування з питань соціального захисту), «Про засади державної регіональної політики» (в частині посилення координаційної функції політики регіонального розвитку); Бюджетного кодексу України (запровадження нових механізмів державної підтримки соціального розвитку територій);

– розробити та забезпечити виконання управлінських рішень щодо створення необхідної нормативно-правової бази, відповідних організаційних структур на центральному, регіональному та місцевому рівнях, посилення їх кадрового потенціалу, удосконалення координаційних механізмів між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, недержавних організацій та окремих громадян, формування інтегрованої системи організації та надання соціогуманітарних послуг.

Зазначені висновки та пропозиції є методологічним підґрунтям для практичного впровадження модернізаційних змін державного управління соціальним розвитком регіонів і подальших наукових досліджень у цій сфері знань.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мельничук Л. М. Державне управління соціальним розвитком регіонів: реалії та перспективи: монографія. Луцьк, 2018. 440 с.

2. Melnichuk L. M. The social component of regional policy through the prism of the human development index. *Sustainable economic development of regions* : Monograph, Volume 8 / ed. by L. Shlossman. Vienna, 2015. P. 29-38.

3. Соціогуманітарні чинники інтеграції і консолідації українського суспільства: наук. доповідь / авт. кол. В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, П. К. Ситнік та ін. Київ : НАДУ, 2018. 160 с. (Авт. – 1 др. арк.).

Особистий внесок: визначено пріоритети удосконалення державної політики соціального розвитку регіонів, спрямованої на посилення соціоінтеграційного та консолідаційного потенціалу суспільства і його територіальних утворень.

4. Мельничук Л. М. Теоретико-методологічні засади дослідження державного регулювання демографічного розвитку. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління»*. Вип. 2. 2014. С. 87-96.

5. Кравченко М. В., Мельничук Л. М. Механізми державного регулювання демографічного розвитку: теоретичний аспект. *Публічне адміністрування: теорія та практика* : електрон. зб. наук. пр. 2014. № 1 (11). URL: <http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/>

Особистий внесок: визначено та обґрунтовано сутність механізмів державного регулювання демографічного розвитку.

6. Мельничук Л. М. Соціальний розвиток регіонів як об'єкт управлінського впливу: термінологічний аналіз. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. 2015. Вип. 43. С. 58-65.

7. Мельничук Л. М. Принцип децентралізації влади як ключовий вектор модернізаційних перетворень у системі державного управління соціальним розвитком регіонів. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 7-8 (21-22). С. 77-84.

8. Melnichuk L. M. The social feature of EU cohesion policy: from the idea to the concept. *European Applied Sciences*. 2015. № 7. P. 37-39.

9. Мельничук Л. М. Політика соціального вирівнювання регіонального розвитку: європейські стандарти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 16. С. 112-116.

10. Мельничук Л. М. Державне управління соціальним розвитком регіонів: теоретичний аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр.* 2015. Вип. 3 (26). С. 31-41.

11. Мельничук Л. М. Теоретичні засади формування механізмів державного управління соціальним розвитком регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 18. С. 98-102.

12. Мельничук Л. М. Концептуальні підходи до вимірювання соціальної складової регіонального розвитку: міжнародний досвід. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2015. № 4. С. 31-37.
13. Мельничук Л. М. Нормативно-правові основи державного управління соціальним розвитком регіонів України: контур проблем. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua>
14. Мельничук Л. М. Ініціативи Ради Європи у сфері забезпечення соціального розвитку: шляхи впровадження в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2016. № 2. С. 69-74.
15. Мельничук Л. М. Соціальне згуртування як концептуальна основа забезпечення соціального розвитку регіонів. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ*. 2016. № 3 (67). С. 23-28.
16. Мельничук Л. М. Теоретичне конструювання структурної моделі соціального розвитку регіонів у контексті концепції соціального згуртування. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2016. Вип. 3. С. 48-55.
17. Мельничук Л. М. Концептуальні основи державного управління соціальним розвитком регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 17. С. 86-91.
18. Мельничук Л. М. Політика забезпечення соціального розвитку регіонів у контексті парадигми соціальної держави. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2016. № 11. С. 53-57.
19. Мельничук Л. М. Інституційне забезпечення державного управління соціальним розвитком регіонів України: проблеми та перспективи вирішення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua>
20. Мельничук Л. М. Становлення основних засад державного управління соціальним розвитком регіонів у період незалежності України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 8. С. 67-72.
21. Мельничук Л. М. Планування соціального розвитку регіонів України в системі державного управління соціальними процесами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С. 82-87.
22. Melnychuk L. M. Conceptual framework of modernization of public administration of the social development of Ukrainian regions. *The USA Journal of Applied Sciences*. 2017. № 2. С. 91-93.
23. Melnychuk L. M. Modernization of public administration of the social development of regions in the context of the reform of decentralization in Ukraine. *European Journal of Economics and Management Sciences*. 2017. № 2. P. 26-31.
24. Мельничук Л. М. Міжсекторне партнерство у вітчизняній практиці державного управління соціальним розвитком регіонів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua>
25. Мельничук Л. М. Реалізація принципу рівності соціальних прав як інструмент забезпечення соціального вирівнювання розвитку регіонів України. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018. № 2. С. 69-74.

26. Melnychuk L. M. Modernization of institutional and functional structure of public administration of the social development of Ukrainian regions. *Znanstvena misel journal*. 2018. № 18. С. 53-58.

27. Мельничук Л. М. Формування інтегрованої системи послуг соціогуманітарного спрямування в умовах децентралізації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. Т. 29 (68). № 3. С. 62-67.

28. Мельничук Л. М. Фінансове забезпечення соціального розвитку регіонів: виклики та шляхи їх вирішення. *Публічне управління і адміністрування*. 2018. Вип. 3. С. 65-72.

29. Мельничук Л. М. Державне управління соціальним розвитком регіонів України: стан, проблеми та перспективи модернізації. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2018. № 5 (33). Vol. 3. P. 50-56.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

30. Мельничук Л. М. Соціальний розвиток регіонів як об'єкт державно-управлінського впливу: проблеми теоретичної інтерпретації. *Сучасні соціально-гуманітарні дискурси*. Матеріали V Всеукр. наук. конф. (м. Дніпропетровськ, 21 берез. 2015 р.): у 5-ти частинах. Дніпропетровськ, 2015. Ч. 2. С. 143-146.

31. Мельничук Л. М. Правові аспекти регіоналізації соціальної політики як чинника децентралізації управління. *Сучасні проблеми державного та муніципального управління*. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 квіт. 2014 р.): у 2-х частинах. Київ : Академія муніципального управління, 2015. Ч. 1. С. 55-57.

32. Мельничук Л. М. Проблеми розвитку системи соціальних послуг в умовах децентралізації управління. *Публічне управління: стратегія реформ 2020*: зб. тез XV міжнар. наук. конгресу (Харків, 23 квіт. 2015 р.). Харків : ХарРІДУ НАДУ, 2015. С. 291-293.

33. Мельничук Л. М. Забезпечення професійного розвитку персоналу в системі державного управління соціальною сферою регіонів. *Інституційне забезпечення кадрової політики у державному управлінні: становлення та розвиток*. Матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 29 трав. 2015 р.). Київ : НАДУ, 2015. С. 150-152.

34. Мельничук Л. М. Забезпечення соціального розвитку регіонів України в умовах євроінтеграційних процесів. *Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук*. Матеріали V всеукр. наук. конфер. (м. Дніпропетровськ, 27 серп. 2015 р.): у 5-ти частинах. Дніпропетровськ, 2015. Ч. 2. С. 17-20.

35. Мельничук Л. М. Напрями модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів у контексті децентралізації влади. *Модернізація системи державного управління: теорія та практика*. Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Львів, 9 жовт. 2015 р.). Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2015. С. 43-47.

36. Melnychuk L. M. Providing of the social development of Ukrainian regions in the conditions of Eurointegration processes. *Euro-Asian scientific Forum*

2015 : scientific and practical edition (Brussels, 9 of December 2015). Brussels, 2015. P. 191-197.

37. Мельничук Л. М. Ідентифікація соціальних змін в регіонах України як засіб визначення пріоритетів державного управління. *Zbiór artykułów naukowych konferencji międzynarodowej naukowopraktycznej "Economy. Zarządzanie. Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka"* (м. Гданськ, 30 – 31.03.2016). Warszawa, 2016. S. 8-11.

38. Мельничук Л. Розвиток діалогової комунікації як стратегічний пріоритет політики соціального згуртування: ініціативи Ради Європи. *Забезпечення конструктивного діалогу між владою та суспільством*. Матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 квіт. 2016 р.). Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. С. 88-91.

39. Мельничук Л. М. Актуальні проблеми впровадження публічної політики у сфері соціального розвитку регіонів України. *Державна служба та публічна політика: проблеми і перспективи розвитку*. Матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Київ, 27 трав. 2016 р.). Київ : НАДУ, 2016. С. 164-167.

40. Melnychuk L. M. Diagnostics of social development of regions in the making of management decisions: ukrainian experience. *Theoretical and Applied Sciences in the USA : Papers of the 9th International Scientific Conference* (New York , July 16, 2016). New York, USA. 2016. P. 38-43.

41. Мельничук Л. Секторальна децентралізація у сфері соціального захисту населення України: теоретико-прикладні аспекти. *Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід*. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Одеса, 28 жовт. 2016 р.). Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. С. 144-145.

42. Мельничук Л. М. Громадянський діалог у системі публічного управління соціальним розвитком регіонів. *Публічне управління та адміністрування: розвиток і впровадження*. Матеріали наук.-практ. конф. молодих учених за міжнар. участю (м. Київ, 17 листоп. 2016 р.). Київ : НАДУ, 2016. С. 81-83.

43. Мельничук Л. М. Фінансове забезпечення державного управління соціальним розвитком регіонів України: проблеми та перспективи вирішення. *Державне управління в Україні: виклики та перспективи*. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 12-13 трав. 2017 р.). Запоріжжя: Класичний приват. ун., 2017. С. 64-69.

44. Мельничук Л. М. Пріоритетні завдання модернізації політики щодо соціального розвитку регіонів України. *Публічне управління : ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності*. Матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Київ, 26 трав. 2017 р.): у 5-ти частинах. Київ : НАДУ, 2017. Ч. 4. С. 78-80.

45. Мельничук Л. М. Державна політика соціального розвитку регіонів в Україні: виклики та шляхи їх вирішення. *Державне управління в Україні: виклики та перспективи*. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 11-12 трав. 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приват. ун., 2018. С. 49-52.

46. Мельничук Л. М. Інтеграція соціальної і регіональної політики як чинник соціального згуртування українського суспільства. *Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку*. Матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяч. 100-річчю держ. служби в Україні (м. Київ, 25 трав. 2018 р.): у 5 т. Київ : НАДУ, 2018. Т. 5. С. 49-51.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

47. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. Київ, 2009. С. 227-237.

Особистий внесок: визначено систему державно-управлінських важелів впливу на забезпечення розвитку та функціонування сім'ї в Україні.

48. Про оздоровлення та відпочинок дітей в Україні у 2010 році / [Мельничук Л. М., Тімоніна Н. П. ; Мінсім'ямолодьспорт]. Київ, 2010. 89 с. (Автор. – 5 др. арк.).

Особистий внесок: розкрито особливості та проблеми нормативно-правового, організаційного, інформаційного та методичного забезпечення оздоровлення дітей в Україні.

49. Скуратівський В. А., Мельничук Л. М. Політика сімейна. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. Київ : НАДУ, 2011. Т. 4. С. 514-516.

Особистий внесок: визначено основні принципи, напрями сімейної політики, сукупності інструментів, важелів, засобів впливу на процеси розвитку сім'ї.

50. Становище сімей в Україні (за підсумками 2000-2009 років) : щоріч. держ. доп. Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище сімей та стан реалізації держ. сімейної політики / [А. Ю. Тарановська та ін.]. Київ, 2011. С. 184-191.

Особистий внесок: аналіз результатів упровадження державних програм підтримки сім'ї, напрацювання пропозицій щодо удосконалення системи планування розвитку інституту сім'ї.

51. Мельничук Л. М. Соціально-економічний механізм державного регулювання розвитку інституту сім'ї в Україні: проблеми та напрями удосконалення. *Економіка та держава*. 2012. № 10. С. 70-74.

52. Мельничук Л. М. Проблеми формування мотиваційного механізму державного регулювання розвитку сім'ї в Україні. *Статистика України*. 2013. № 2. С. 76-80.

53. Мельничук Л. М. Проблеми формування «демографічного законодавства» в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 5-6 (7-8). С. 20-27.

54. Мельничук Л. М. Історична генеза демографічної політики в Україні: особливості радянського періоду. *Університетські наукові записки : часоп. Хмельниц. ун-ту управління та права*. 2014. № 3. С. 239-245.

55. Реалізація Конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи. Щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні. Київ, 2016. 164 с. (Автор. – 1 др. арк.).

Особистий внесок: аналіз системи органів влади у сфері забезпечення прав дитини в Україні, оцінка ролі територіальних громад у забезпеченні та контролі за дотриманням прав дітей.

АНОТАЦІЯ

Мельничук Л. М. Модернізація державного управління соціальним розвитком регіонів України в умовах децентралізації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, Київ, 2019.

У роботі розкрито теоретичні положення щодо сутності та змісту соціального розвитку регіонів як об'єкта державно-управлінського впливу; визначено сутнісні характеристики та елементний склад державного управління соціальним розвитком регіонів; охарактеризовано загальні тенденції та особливості територіальної динаміки соціальних процесів, рівня міжрегіональної диференціації за основними аспектами соціального розвитку; систематизовано етапи становлення та розвитку основних засад державної політики соціального розвитку регіонів, виявлено основні проблеми сучасної системи державного управління соціальними процесами регіонального рівня, її правового, інституційного та фінансового забезпечення; здійснено оцінку ефективності системи державно-управлінських важелів вирівнювання соціального розвитку регіонів; визначено можливості використання зарубіжного досвіду у вітчизняній державно-управлінській практиці щодо розв'язання соціальних проблем та подолання міжрегіональних диспропорцій. Запропоновано нову модель державної політики соціального розвитку регіонів, розроблено концептуальні положення, визначено пріоритетні напрями та механізми модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів у вимірі реформи децентралізації.

Ключові слова: соціальний розвиток регіонів, державне управління, механізми державного управління, соціальна політика, регіональна політика, децентралізація, модернізація державного управління.

ANNOTATION

Melnychuk L. M. Modernization of public administration of social development of regions of Ukraine in conditions of decentralization. – Manuscript.

Thesis for obtaining the doctor of sciences degree in public administration; specialty 25.00.02 – mechanisms of public administration. – Ukrainian State Employment Service Training Institute, Kyiv, 2019.

There is a summary of theoretical and methodological approaches to study social development of regions as the object of public administration research. It is then used to state the essence and the content of social development of regions and correct the definition of this notion. The key elements are identified, defined and detailed in the context of social cohesion concept. The essential and structural elements of regional social development are identified. There are general trends and features of regional dynamics of social processes together with the list of the regional development issues in the modern contexts. These all proves the need to strengthen the regional element of government policy in general and the need to activate the regional initiatives to solve particular social problems by themselves.

The main elements for the foundation of public administration activities inside social and humanitarian sphere at the regional level are identified. These elements are characterized by various directions of social and regional policies, their objective definitions and the level of integrity and connectivity between these fields of government activities. The main features of the present model of government policies for the regional social development as well as the key features and issues of government influence on the regional social processes are identified.

The system of regional social development planning in Ukraine is formulated and includes the following elements: strategic, special and program-based planning. The specific nature of this system is characterized by the following issues in the planning activities of public administration. The types of the partnership and cooperation are identified. They are essential for the improvement and use of the inner potential of each region, for strengthening the ability of regional systems to solve their development problems. There are social cooperation, public-private cooperation, cooperation between central government bodies and the municipal administration bodies (regional development agreements), cross-municipal cooperation. The limited usage of these tools as the part of public influence on regional development processes is proven. The level of the public administration influence mechanisms on the harmonization of regional social development in Ukraine is identified and evaluated. The list of tools is formulated and classified describing the ways to ensure the equal citizens' access to the realization of social rights in any part of the country.

The European experience of managing regional development is systematized and presented. The importance of taking into account the modernization changes of European regional and social development models to apply for the formation of Ukrainian system of public administration of social development is proven including. The authors' vision of modeling the government policies of regional social development in Ukraine is proposed. The conceptual foundations for the modernization of Ukrainian government policy for regional social development is designed and proved. It means the identification of aim, basic principles, tasks, key modernization priorities. The directions of the decentralization reforms are identified and proven. They should be taken into account during the systemic restructuring of the public administration of regional social development and the implementation of it. The directions for the modernization of public administration of regional social development are identified. The recommendations on modernization of public

administration of regional social development as well as the practical recommendations that can be used by the central government bodies and municipalities within their social policies are developed and proven.

Key words: social development of regions, public administration, mechanisms of public administration, social policy, regional policy, decentralization, modernization of public administration.

KURZINHALT

Melnichuk L. M. Modernisierung staatlicher Verwaltung der soziale Entwicklung der ukrainischen Regionen unter Bedingungen für die Dezentralisierung. – Qualifikative wissenschaftliche Arbeit mit Manuskriptrecht.

Die Dissertation zur Erlangung des wissenschaftlichen Grades eines Doktors für staatliche Verwaltung im Fachbereich 25.00.02 – Mechanismen staatlicher Verwaltung. – Ausbildungsinstitut der staatliche Arbeitsamt der Ukraine, Kiew, 2019.

In der Dissertation werden die theoretischen Positionen in Bezug auf das Wesen und den Inhalt der sozialen Entwicklung der Regionen als Objekt staatlicher Einflussnahme offenbart. Die wesentlichen Merkmale und die Zusammensetzung der staatlichen Verwaltung der sozialen Entwicklung der Regionen werden festgelegt. Allgemeine Tendenzen und Merkmale der territorialen Dynamik sozialer Prozesse, Grad der interregionalen Differenzierung nach den Hauptaspekten der sozialen Entwicklung sind charakterisiert. Die Stadien der Bildung und Entwicklung der Grundprinzipien der staatlichen Politik der sozialen Entwicklung der Regionen werden systematisiert. Die Hauptprobleme des modernen Systems der staatlichen Verwaltung sozialer Prozesse auf regionaler Ebene, seine rechtliche, institutionelle und finanzielle Unterstützung werden aufgezeigt. In der Arbeit wurde die Effizienzschätzung des Systems der staatlichen Verwaltungshebel zur Angleichung der sozialen Entwicklung der Regionen durchgeführt. Die Möglichkeiten, ausländische Erfahrungen in der nationalen Staatsverwaltungspraxis zur Lösung sozialer Probleme und zur Überwindung interregionaler Disproportionen einzusetzen, werden festgelegt. Es wurde ein neues Modell der staatlichen Politik der sozialen Entwicklung der Regionen vorgeschlagen. Konzeptionelle Bestimmungen entwickelt, Prioritätsrichtungen und Mechanismen der Modernisierung staatlicher Verwaltung der soziale Entwicklung der Regionen unter Bedingungen für die Dezentralisierung ermittelt.

Schlüsselwörter: die soziale Entwicklung der Regionen, die staatliche Verwaltung, Mechanismen staatlicher Verwaltung, die Sozialpolitik, die Regionalpolitik, die Dezentralisierung, die Modernisierung staatlicher Verwaltung.

Підписано до друку 28.02.2019.
Формат 148 x 210. Обл.-вид. арк. 2,06.
Тираж 100 прим.
Свідоцтво серії ДС 1805 від 25.05.2004

Надруковано з оригінал-макета в Інституті підготовки кадрів
Державної служби зайнятості України

03038, м. Київ, вул. Нововокзальна, 17, тел. (044) 536-14-85